

AVTOSTOP

Anton Ingolič

Sonce mi posije naravnost v oči; za trenutek ne vidim ne ceste ne dreves ob njej, peljem v samo žarečo sončno svetlobo. Naglo stegnem desnico in spustim loputo. Zdaj je nekoliko bolje, razločim vsaj nekaj metrov ceste pred seboj in vse, kar je na njej in ob njej. Sicer pa mi je okolica dobro znana: Tezno! Na levi gmajna, po kateri so v tistih časih, ko sem kot srednješolec često posedal pod tedaj še mladimi lipami, surovi kaplarji do onemoglosti podili slabo hranjene rekrute, zdaj pa stoji tam nekaj na pol dograjenih stavb, na levi podolgovati ribnik, v katerem kljub umazani, blatni vodi ni manjkalo kopalcev od zgodnje pomladi v pozno jesen, tudi zdaj, prve septembrske dni, poležava na obrežju tik ob cesti kopica otrok, nekaj pa jih skače v vodo in čofota po njej. Potem njive in travniki na obeh straneh, tu in tam orač s parom konj, a tudi s traktorjem; teh včasih ni bilo, tudi ni bilo toliko in tako mogočnih stebrov električnega daljnovoda. Tedaj seveda tudi ni bilo tele široke betonirane ceste, tu ob vznožju Pohorja se je vila bivša cesarska cesta, kamnita in prašna, in po njej so ropotali parizarji in drugi težki vozovi, avtomobili so bili redkost, posebno osebni, tudi kolesarjev je bilo malo, več pa je bilo pešcev, ti so z umirjeno moško hojo, z nekoliko hitrejšimi ženskimi koraki ali pa trudno, otroško kujavo merili levo ali desno cestno stran; v poletni vročini so se željno ozirali v senčnate pohorske gozdove, v hladnih zimskih dneh pa zaverovano gledali obcestne hiše, iz katerih se je dvigal zapeljiv pepelnato siv dim. Na starem, razmajanem in hudo škripajočem kolesu se je po tej cesti — v mesto in nazaj domov — pogosto peljal tudi plavolas deček v odpetem suknjiču in hlačah, ki so mu segale nekoliko pod kolena, pa z naočniki, kakor jih dandanes nosijo samo še babice. Nekoč pa se je moral odpraviti peš na skoraj dvajset-kilometrsko pot, očetovo kolo je bilo namreč v popravilu, denarja za vlak je bilo škoda, v delavnici pa so nujno potrebovali nekakšno okovje. Ni se preveč branil, rajši hodi dvakrat po štiri ure kakor pa enkrat po štiri ure vihti motiko na njivi ali opravlja kakšno drugo poljsko delo, poleg tega si je zaželel — bilo je sredi velikih počitnic — srečanja s kakšnim sošolcem in moral je v mestno knjižnico, da vrne izposojene knjige in se preskrbi z novimi do začetka šolskega leta. Čeprav je prekoračil kamniti dravski most točno opoldne, je prišel semle med polja šele v poznih popoldanskih urah, najprej se je skopal v umazanem ribniku, potem pa sedel v najbližjo senco, odprl nahrbtnik

in z južino, ki mu jo je bila dala mati na pot, potegnil iz njega še najdebelsjo knjigo ter se enako hlastno lotil branja kot jedi. Klobaso in kruh je kmalu pospravil, z Dostojevskega Besi pa je bilo tako, da je bil toliko bolj lačen branja, kolikor dalje je bral. Šele voz, visoko naložen z okenskimi podboji, ga je opomnil, kaj ima poleg knjig še v nahrbtniku, ki je razvezan in zapuščen ležal ob njem. Prebral je do konca odstavek, zaprl knjigo, jo spet odprl in dokončal poglavje, potem pa je spravil knjigo in se dvignil. Seveda, če bi to ne bilo skoraj pred štirimi desetletji, mu ne bi bilo treba nadaljevati poti peš, marveč bi kar obstal na robu ceste in bi vsakokrat, ko bi se približal avto, v katerem bi bilo prostora še za suhljatega študentka, stopil korak naprej in dvignil desnico s sproženim palcem. Trije, štirje, morda še več avtomobilov bi švignilo mimo, eden pa bi se le ustavil.

»Kam, dečko?«

»Na Polskavo, prosim!«

»Prisedi!«

Malce plah je, s kratkovidnimi očmi zre nepremično predse, na kolena pa stiska svoj težki nahrbtnik.

»Spravi nahrbtnik zadaj na sedež! Tako! In nasloni se! Se voziš prvič z avtostopom?«

»Sploh prvič z avtomobilom.«

»Ti je všeč?«

»Ni napačno, hitro gre in nekaj se tudi vidi.«

»Ne vidiš vsega?«

»Zagledam človeka, drevo, hišo — in že je vse mimo. Prehitro se pokaže in prehitro izgine vsaka stvar. Poglejte!«

»Zato pa vidiš v eni uri več kot peš v petnajstih, dvajsetih urah.«

»To že,« prizna mladi sopotnik, »toda to so le bežni vtisi. Vendar,« zamišljeno konča po kratkem premolku, »voznja je prijetna, nagla in nekaj teh bežnih vtisov morda le ostane.«

»Seveda,« se nasmehnem in spet dvignem loputo, kajti sonce se je prestavilo bolj na desno in me ne moti več.

Nekaj časa molčiva. Zdaj zdaj odtrgam pogled s ceste in se ozrem po fantu. Zdi se mi, da je še vedno bolj pri knjigi, ki jo je malo prej bral, kakor v temle tesnem fičku. Če ne bi imel v nahrbtniku okovja, na katerega njegov oče že nestrpno čaka, bi najbrž zaprosil, naj ustavim, zahvalil bi se in pot nadaljeval peš, da bi laže razmišljal o tem, kar je prebral. To očitno ni fant, ki se navdušuje za tehniko, rajši ima knjige.

Povprašam ga o tem. Zares: med počitnicami gre z materjo na njivo samo tedaj, ko mora, tudi v očetovi mizarski delavnici ga ni mnogo,

največ je zadaj za hišo na sadovnjaku. Poseda v senci pod košato tepko in — s hrbtom naslonjen na lesen plot — bere ali kar tako gleda preko domače njive po poljih, ki segajo daleč tja do temnih smrekovih gozdov. Od onstran plota prihaja iz delavnic brnenje strojev; ko stroji utihnejo, pa zapoje obličji in žage, vmes pa udarjajo kladiva. Iz vasi, a tudi z njiv se oglašajo klici ljudi, včasih zamuka krava ali zableja teliček. Sredi življenja je in vendar odtrgan od njega, sam in vendar povezan z ljudmi, živalmi in vsemi stvarmi okoli sebe. Spet vzame knjigo v roke in bere. Z življenjem, ki je okoli njega, se staplja življenje, ki ga predenj razgrinja pisatelj. Kmalu ne loči več tega življenja od onega, tudi ne bo mogel reči, katero je bolj resnično.

Nenadoma mladi sopotnik pokaže z desno na zaobljen grič, zasajen z vinsko trto, ki je že precej orumenela, in začne pripovedovati o trgatvi. Zgoraj pred kletjo se že navsezgodaj zbero trgači z Bukovca, s sosednjih gričev in tudi iz dolinskih vasi; sami veseli, glasni ljudje, mladi, a tudi odrasli. Babica, drobna ženica z večnim smehljajem na malce nabranih licih, ponuja žganje, dedek, mogočen, od babice za celo desetletje mlajši možak, njen drugi mož, z viničarjem pregleduje sode, prikupna, rdečelična teta Franca pa se trudi, da bo vsak trgač imel svoj škaf. S pesmijo se odpravimo v vinograd. Vsakdo dobi svojo vrsto. In že začne padati grozdje v škafe. A tudi v želodec poroma marsikateri grozd. Sredi vinograda pa na visokem drogu nabija mogočen klopotec, nekje iz tretjega ali četrtega vinograda mu odgovarja manjši, z manj pretečimi in zastrašujočimi, zato pa hitrejšimi udarci. Dekleta od časa do časa zapoje, fantje pritegnemo, in že poje ves vinograd. Putar, postaran, toda močan možki, stopa z brento od trgača k trgaču in odnaša nabrano grozdje gor v stiskalnico. Vse do večera prečepimo ob trsih, režemo grozde, jih spuščamo v škafe in tudi zobljemo. Zvečer se po obilni večerji zberemo v stiskalnici, vrtimo kamen, poslušamo, kako poka v preslicah in poskušamo mošt...

Toda kje so tisti bogati dnevi, kje tiste brezskrbne noči?

Sopotnik se nestrpno ozre na levo.

Brez skrbi, mladi prijatelj! Vidim cesto, ki se onstran tistele hiše cepi od asfaltne ceste in pelje po rahli vzpetini proti kupčku hiš s šolo in cerkvijo na vrhu. Trojica! Vem. Potem na drugi strani po hribu navzdol, nato dobre četrt ure med njivami in travniki. Spet nekaj hiš: Sele. In končno: Sp. Polskava! Vem, vem. Prva hiša na levi: Turki; pri križu: Kikerji; na desni onstran potoka: sadovnjak strica Franceljna; in potem na obeh straneh: hiša pri hiši. Naša je četrta; če štejemo Turke, pa peta na levi. Ne boj se, Tonek, pred odcepom bom obstal in te odložil. Tri ure sem ti le prihranil. Malo te bo oče oštel,

vendar ne preveč, kajti hudo jih je moral slišati, ker ti ni dal denarja za vlak; za plačilo ti je mati pripravila izdatno malico in jutri boš lahko ves dan presedel pod tepko in nemoteno bral svoje Bese.

Toda ali tiste tri deklice na drugi strani odcepa ne čakajo na avto? Največji bo osemnajst, najmanjša pa gotovo še ne hodi v šolo. Kam hočejo? V Bistrico ali kam dalje? Jih bom spravil v fička obenem s kovčkom, s katerega se je pravkar dvignilo srednje dekle in pričakuje dvignilo desnico s sproženim, navzdol obrnjenim palcem?

Moj sopotnik seže po nahrbtniku in me vprašujoče pogleda.

Takoj, takoj!

Naglo ustavim in odprem vrata.

»Kam, dekleta?«

»V Ljubljano! Greste morda v Ljubljano?«

»Ne, to se pravi: da, peljem se!« odgovorim vedro. »Kar noter! Najprej kovček, omara za obleke in kredenca, kaj?«

»Ne, kar cela shramba je notri,« zakliče srednje dekle, črnolaska s toplimi rjavimi očmi, prava lepotica, medtem ko se ostali dve, plavalaski, a očitno njeni sestri, trudita, da bi velikanski kovček spravili v avto.

Medtem ko z združenimi močmi položimo kovček na zadnji sedež, se je kratkovidni fant s svojim težkim nahrbtnikom izgubil brez zahvale in brez slovesa, česar pa niti opazil nisem, saj že nekaj trenutkov ne mislim več nanj.

»No, zdaj pa še tovarišice!« velikodušno povabim dekleta v avto.

Tedaj zagledam solze v očeh najmlajše, potem vidim, kako starejša nekaj vneto naroča sesticama, kako si vse tri padejo v objem in kako se slednjič najstarejša strga iz objema svojih sestic in sede na zadnji sedež h kovčku.

»Srečno, Vida!«

»Srečno, Julka!«

»Piši! Piši vsak dan! Že jutri!«

»Bom, Bredica! Pozdravita mamó! In držita se, puncí! Držite se!«

»Ne skrbi za naju, ne skrbi za nas, glej nase in ... in kmalu pridi!«

»Z avtostopom! Že v nedeljo! Vida, slišiš, Vidaaa!« kriči najmlajša, ko sem vrata že zaprl in dal plina, da je fičko kot isker konjiček zbežljal po gladki cesti.

Sopotnica maha sesticama, vtem ko se ji, kakor vidim v ogledalcu, trkljajo kot lešniki debele solze po lepih licih.

»Se imate rade?« vprašam, ko dekletu omahnejo roke v krilo.

»Kaj se ne bi imele!« zakliče začudeno. Še nekaj ima na jeziku, tudi v očeh in v zajokanem glasu, vendar ne nadaljuje.

Hočem vprašati po tistem, toda že sem med hišami. Spomini spet ožive. Tod sem kot deček in še pozneje odhajal k babici na Pohorje, v tistole kolarnico smo prihajali iz domače vasi gostovat z igrami, z vaškimi fanti in dekleti, nekajkrat pa tudi sami študentje, v temle potoku sem se pod gradom, ki je že tedaj razpadal, kopal v vročih poletnih popoldnevih, in v tejle hiši je bila nekoč pekarna; tu sem nekaj let pred vojno in po vojni preživel toliko in toliko počitniških tednov in mesecev, po tistihle vinorodnih gričih sem se sprehajal, bral, razmišljal o vseh mogočih rečeh in snoval. Tu in tam se ozrem v ogledalce: moja sopotnica se naslanja na kovček in zamišljeno zre predse.

»Visokošolka?« sežem v molk, ko onstran Zg. Polskave preženem preveč vsiljive spomine.

»Letos se bom šele vpisala.«

»Kam?«

»Na filozofijo.«

»Čisto?«

»Ne, na slavistiko.«

V dekletovem glasu je še zmerom bolečina slovesa, vendar nadaljujem z vpraševanjem.

»Prvič za dolgo od doma?«

»Prvič. V gimnazijo sem se vozila z vlakom, o počitnicah sem bila sicer mesec dni v brigadi, ampak zdaj me ne bo domov do konca semestra...«

»Za vpis je vendar še prezgodaj...«

»Mamina znanka mi je našla sobo, pravzaprav posteljo pri družini, ki ima dve hčerki, srednješolki...«

Torej nič novega pod soncem: inštruiraš za sobo, inštruiraš za kosilo, morda tudi za večerjo, tekaš od te zabite buče k oni, komajda ujameš urico za svoj študij, vendar se trudiš, da opraviš izpite v roku, kajti takšnega življenja ne moreš zdržati v nedogled, čim prej bo konec, tem bolje, si misliš, šele pozneje, mnogo pozneje sprevidiš, kako nespametno je bilo tvoje ravnanje: medtem ko si se ubijal s svojimi trdobočnejši in lenuhi ter posedal po knjižnicah in seminarjih, je tekla mimo tebe mladost, minevalo je življenje...

»Malce me je strah,« začne sopotnica čez čas sama od sebe, »v Ljubljani sem bila samo enkrat, na šolskem izletu, in dvakrat sem se peljala skozi, prvič na morje, drugič, lani, pa na Gorenjsko. Ne vem, kako se bom vživela. Pravijo, da je za Štajerce težko, sicer pa nisem prava Štajerka, moj oče je s Primorskega...«

»Učitelj, profesor?«

»Mama je učiteljica, oče pa trgovec, bivši trgovec, zdaj je...«

Na lepem ji zmanjka glasu. Torej se imajo radi vsi, vseh pet: oče, mati pa tri hčerke.

»Je mama še aktivna?«

»Letos ji teče dvajseto leto. Pa bo morala predčasno v pokoj.«

»Živci?«

»Da, živci...«

Ne morem molčati.

»Kaj pa oče?«

Šele po kratkem molku izvem: »Zadnje vojno leto je bil partizan, po vojni je delal na občini, zdaj pa že nekaj let vodi razne trgovine v mestu, od pomladi menda večjo trgovino z zelenjavo ali železnino, ne vem natančno...«

»Takooo?« se začudim.

Šele čez čas pojasni sopotnica: »Konec tega meseca bo namreč minilo leto dni, kar ne živimo več skupaj.«

Pogledam v ogledalce in vprašam osuplo: »Oče in mati sta se razvezala?«

»Da,« šepne dekle in takoj povesi žalostne oči. Šele ko spet uperim pogled na cesto predse, nadaljuje: »Oče se je pomladi znova poročil. Od tedaj ga nisem videla. Šel je na morje in ni se več vrnil k nam.«

To ni bila pripoved, bili so bolesteri kriki. Tako torej: mama, učiteljica z zrahljanimi živci, pa tri dekleta, od katerih najstarejšo peljem v Ljubljano na visokošolski študij, žive že skoraj leto dni same, zapuščene; težko se prebijajo z učiteljsko plačo, a to ni najhuje.

»Živi oče v Mariboru?« vprašam, saj čutim, da bi nesrečno dekle kljub vsemu rado povedalo še kaj.

»Ne, v vasi, v naši vasi, na drugem koncu...«

»In kljub temu se ne vidite?«

»Ne, še tisto, kar je sodišče odločilo, da mora plačevati za nas dekleta, pošilja po pošti, navadno z zamudo nekaj tednov. Z drugo ženo ima leto starega otroka, sinčka... in hčerko, tej pa je že pet let. Pred tedni sta si baje kupila avto. Oče dobro zasluži, njegova žena pa je šivilja...«

Ne morem več drezati v nezaceljeno rano; povpraševati po tem, koga je imela v gimnaziji za slovenščino, kdo jo je učil zgodovino, kateri sodobni slovenski pesnik ali pisatelj ji je všeč in kaj misli o zadnjih domačih filmih, pa bi bilo preveč banalno. Bolje tedaj, da govori molk in brni motor.

Sicer pa so se začele presti tanke niti mraka čez cesto in vso mojo pozornost je pritegnil strm klanec, pred katerega sem se pripeljal. Pritisnem na pedal za plin, da ne bi prehitro izgubil brzine. Šele malo

pred vrhom dam v tretjo prestavo. Tedaj zahupa za menoj črni mercedes, ki sem ga opazil v ogledalcu že na vznožju.

»Vrh klanca hoče prehitevati... in naj pride naproti avto...«

Ker se še nisem umaknil na skrajni desni rob, mercedes zahupa še zahtevneje kot prvič. Naglo zavijem na desno, nogo umaknem s pedala za plin in dam v drugo. Mercedes prehiteva. Ozrem se na levo. Za volanom sedi plečat moški srednjih let s klobukom na glavi, ob njem pa brblja precej mlajša okroglolična ženska.

»Nesramnež!« siknem polglasno.

Tisti trenutek se moja sopotnica prime za naslonjalo prednjega sedeža in krikne s pretresljivim glasom: »Oče, oče!«

Vtem je gosposki mercedes že prehitel proletarskega fička in se v zadnjem trenutku izognil tovornjaku s prikolico, ki je pridrvel naproti.

»Oče, oče!« ponovi sopotnica proseče in njene drobne roke izpustijo naslonjalo.

Ne vem, kaj se dogaja za menoj, kajti paziti moram, da ne treščim v obcestni kamen ali drevo. Srečno pripeljem na vrh. Še trenutek in mercedes se izgubi za ovinkom. Dam v tretjo, takoj potem v četrto in z vso močjo pritisnem na pedal za plin, toda mercedesa ni nikjer več. Tedaj opazim, da je cesta čez in čez prepeta z nitkami zgoščujočega se mraka.

Prižgem luči in se pripravim na nočno vožnjo.

VELIK ČRN MADEŽ

Drago Grah

Popoldne sta se otroka naveličala igre v pesku. Hoteč si najbrž oprati roke, sta se pognala h koritu, ki je stalo ob zidu in ki je bilo v njem že čisto Belečkinino perilo. A voda je morala spet poživiti nujno splahnelo vnemo, kajti nemudoma sta začela čofotati po njej in se opljuskavati, dokler ju Belečka nazadnje ni zalotila. Zlasala je Tineta, starejšega izmed njiju, kriče zapretila ničkolikokrat za njima, ko sta zbežala na cesto, končno pa ji ni preostalo nič drugega, kakor da polovi cunje iz kalne vode in jih znova izplakne.

Sključena starka ukrivljenih nog in večno pošvedranih, visokih čevljev se včasih tudi po več dni ni prikazala na cesto. Če je potrebovala kaj iz trgovine, je poslala katerega izmed Mátejevih otrok in mu